Hur långt är ett mannaminne?

Inte sedan 50-talet har bygden varit mer kulturellt livaktig, kan jag konstatera under mitt årliga besök hemma i Klarälvdalen. Amatörteater, revyer, visaftnar, poesiläsning, konst och konsthantverk, kyrkokonserter, återupplivande av gamla seder och maträtter uppe på lidelsefullt renoverade fäbodvallar – lust och initiativ präglar åter dalen. Till och med högkulturen, fotbollen, har gjort en framryckning.

Bakom mycket av det som sjuder står Republiken Dalen, en bygderörelse grundad på tre konstitutionella principer med traditionell förankring: »Stôlligheta, Vänligheta, Vackerheta«. Den inspirerar också till en ny entreprenörsanda inom företagandet, byggd på »creazyness« (galenskap och kreativitet) enligt den broschyr på utrikiska som väl gjorts för EU-bruk.

Att det känns som 50-tal är ingen tillfällighet. Någonstans kring 1960 kom brytningen i denna folkrörelsepräglade bygd. Plötsligt var folkrörelser omoderna. Det de gjorde blev ju lite småttigt och osäkert. Inte var det rimligt att bilda belysningsförening och starta amatörteater för att få in pengar för att ordna vägbelysning längs vår becksvarta landsväg, så som det gick till på 50-talet. Sådant måste skötas av vägverket. Danskurser för ungdomar, så att de inte stod osäkra och söp på lördagarna, och kritning av vår fotbollsplan – sådant som IOGT och fotbollsklubben stått för – var det väl ändå kommunens ansvar att ordna med skattemedel och fritidskonsulenter i det moderna samhället. Folkrörelserna drog sig efter hand tillbaka

för tidens vind, i en stark känsla av att vara passerade. Driftigt folk flyttade till stora städer. Socknen, med en halvtidsanställd kamrer, blev storkommun och försvann fem mil bort, varpå tjänstemännen ersatte förtroendemännen.

Men folk fann efter hand att det uppstått ett vakuum. Det höll inte att tillbedja staten och vänta på dess bönesvar. I samma mån som slyet började skymma älven kom slöheten att hämma själen – bygdens själ och liv. Detta tog tid att upptäcka, ty omvandlingens profeter förklarade att de som inte trodde på De Stora Projektens Tid och statens förmåga (med årligt besök från Riksteatern och bidragsansökningsblanketter hos kommunen) var efterblivna. Men någon gång på tidigt 80-tal kom en mental befrielse. Nästan alla förstod då att »Stockholm« inte skulle kunna besluta om energi i bygden. Det fabulösa Branäsprojektet – som skulle rädda dalen med ännu en storsatsning organiserad av Stat, HSB, Kommun och Stadshypotek, men som slutade i haveri och bedrägerirättegångar – blev en symbolisk slutpunkt för 60-talsandans gigantomaniska illusionsmakeri.

Vad som sedan hände i Klarälvdalen, och på många andra håll i Sverige, var att människorna visade sig ha minnet kvar. 25 års stats-kramande är trots allt en kort tid i en bygds historia. Många visste hur man gjorde innan, när det civila samhället fungerade och den lilla socknen/kommunen rent av var en förlängning av det. Maskorna i nätverket gick att återknyta. Handelsmän, lärare och präster drog i varpen. Snart framstår det föregående kvartsseklet som en kort passiv parantes i bygdens långa livaktiga historia.

När jag hör Adam Michnik beskriva den polska liberala revolutionen handlar det i grunden om samma mekanismer, om än med större dramatik och under andra historiska omstän-

digheter. Det kollektiva minnet fanns bevarat. Civila öar existerade (som kyrkan). Viktiga strukturer och handlingsrepertoarer fanns att bygga på, när Systemet rasade.

Hur långt är ett mannaminne? Tre generationer, omkring 75 år, säger Jan Bröms, Saco-ekonomen, på ett seminarium om svensk identitet. Han minns sin farfars lärdomar om fattigdom, flit och sparande. Men om utvecklingen är kontinuerlig späds generationernas historia ut långsamt. Annorlunda borde det vara när historien bryts drastiskt, så att det kollektiva minnet inte alls reproduceras via någon praktik. DDR är ett exempel. Sovjetunionen ett annat.

Minnets innebörd kan också vara på gott eller på ont. Både Ryssland och Tyskland hade en kort liberal historia, föregången och efterföljd av auktoritära projekt. På Irland hör inbördeskrig med religiösa övertoner till det som definierat nationen och dess politiska system. I Iran har prästerskapet genom den långa historien haft en auktoritativ samhällsroll som delvis kompenserade för avsaknaden av politisk centralmakt. På Balkan har minnet av oförrätter odlats från generation till generation.

En modernisering uppifrån är skör i samhällen där den inte understöds eller vid misslyckanden kan ersättas av goda kollektiva minnen. Atatürks moderna Turkiet, med dess sekulära och västerländska principer, har inte lyckats bryta kraften hos religiös fundamentalism och etnisk samkänsla. Shahens motsvarande försök i Persien/Iran led av samma slags brist.

Tyskland, Japan och Taiwan är tre exempel på lyckad demokratisering uppifrån, utan stark grund i ett kollektivt minne hos befolkningen (Taiwan är det första exemplet i världshistorien på kinesisk demokrati). Men även i dessa samhällen krävs lång tid för att nya författningar ska underbyggas av vanor och

tänkesätt. Som Ralph Dahrendorf konstaterat: det tar tre månader att skriva en konstitution, tre år att förverkliga en ekonomisk strategi men tre generationer att bygga en ny politisk kultur.

EU är också skört. Unionen är skapad av statsmän som sökte medvetet bryta med historien. Färre minns nu, som de, historiens onda lärdom. Samtidigt har inte nya folkliga strukturer byggts upp till stöd för det europeiska projektet. Den långa historien av nationalism riskerar därför att hinna i kapp den korta historien av gemensamhetsbygge.

Människan och hennes samhällen är inte bara sin historia, men de kommer inte ifrån kraften från sina historiska präglingar. Vi ska vara glada i Sverige att vi har rötter av medborgerlighet, förnuft och självansvar som går djupt. Vi kommer att behöva dem när systemet pressas av misstro och vanmakt.

18 juli 1999